

Horváth Illés

REPREZENTÁCIÓ ÉS KEGYESSÉG

Luxemburgi „Szent” Zsigmond váradi temetése és emlékezete*

Luxemburgi Zsigmond magyar király és német–római császár Szent László iránti mély devóciója korántsem ismeretlen a történettudományban, azonban az uralkodó váradi temetkezéséről, valamint *pompa funebris*éről már annál kevesebbet tudunk. A levéltári források hallgatnak róla. Az uralkodó halálával kapcsolatban a krónikák pedig többnyire mindössze azt emelik ki, hogy Zsigmond a szent királyt egész életében szívesen és alázatosan tisztelte, ezért mellette és első felesége, Mária királyné mellett helyezték végső nyugalomra. A kutatást tovább nehezíti, hogy a 17. század elején a váradi Szűz Mária-székesegyházat lebontották. Így Szent László tumbája a fejedelmi, a főpapi, illetve a világi főúri síremlékekkel egyetemben a föld alá került. Tanulmányomban elsősorban azt vizsgálom, hogy Zsigmond király milyen módon kívánta kialakítani leendő nyughelyének környezetét, s ezzel kapcsolatos rendelkezései mögött milyen törekvések húzódtak meg. Kimutatható-e valamiféle párhuzam a Szűz Mária-katedrális és a prágai Szent Vitus-székesegyház, illetve IV. Károly német–római császár és Zsigmond temetési szertartásai között? Megjelenik-e az uralkodó hatalmi reprezentációjában egyfajta szentségre való törekvés, vagy *post mortem* van-e arra utaló nyom, amely esetlegesen azt igazolja, hogy a késő középkor vagy a kora újkor folyamán Zsigmondot szentként tisztelték?

*A depositio ad sanctos szokásának kialakulása
a váradi Szűz Mária-székesegyházban*

„Környölfekesznek téged császárok, püspökök, kerályok és jobbágyurak”,¹ olvashatjuk egy 1470 körül keltezett Szent László-énekben. Az ókeresztény idők-től kezdve a hívek szívesen választották végső nyughelyüket a szentek sírjainak közelében (*depositio ad sanctos*),² így érthetően a 13. századtól kezdve a magyar

* A tanulmány a Nemzeti Tehetség Program NTP-NFTÖ-19-B-0021 számú pályázat támogatásával készült.

¹ „Te circumcingunt imperatores, praesules, reges, clari barones”. Régi Magyar Költők Tára 1. Közzéteszi Szilády Áron. Bp. 1877. 204.; *Balogh Jolán*: Varadinum II. Bp. 1982. 50–52.

² *Peter Brown*: A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben. Bp. 1993. 152–190.; *Fedeles Tamás*: Isten nevében utazunk. Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban. Pécs 2015. 11–38.

királyi család tagjai, valamint az egyházi és a világi főurak is gyakran fejezték ki végrendeletükben azon óhajukat, hogy a földi létük végén Szent László vagy legalábbis az ő sírjának közelében kívánják végső nyughelyüket meglelni. E törekvés már II. Andrásnál is megmutatkozott, azonban a király váradi temetkezése ellen először a pilisi ciszterci apát emelte fel a szavát, aki azt kívánta elérni, hogy a Szűz Mária-székesegyház helyett az uralkodó testét első felesége, Merániai Gertrúd királyné (†1213) mellett, a pilisi ciszterci apátságban helyezték nyugalomra.³ Ugyanakkor a test elhelyezéséért rövidesen igazi per bontakozott ki, hiszen az egresi ciszterci apát is bejelentette igényét András földi maradványaira⁴ ugyanazon érv alapján: a király maradványainak az egresi ciszterci apátságban második felesége, Courtenay Jolán királyné (†1233) mellett a helye. A döntést végül IV. Béla hozta meg, aki az egresi ciszterci apátságot jelölte ki apja nyughelyéül. A 14. századtól az Anjou-dinasztia és udvaruk tagjai is szívesen választották temetkezési helyül a váradi Szűz Mária-székesegyházat. E jelenség elsőként I. Károlynál figyelhető meg, aki harmadik feleségét, az 1319. november 11-én⁵ elhunyt Luxemburgi Beatrixet a váradi székesegyház⁶ Szent Vince-oltára elé temettette, amely mellett hamarosan egy új oltárt is alapított Toulouse-i Szent Lajos tiszteletére.⁷ Károly ezzel valószínűleg hagyományt is teremtett. Az őt követő egyházi és világi főurak valamennyien az általuk emelt oltár előtt jelölték meg végső nyughelyüket. Forrásaink alapján a sort vélhetően Néksei Sándor kőrösszegi várnagy (1321–1323)⁸ nyitotta meg, aki ebben az esetben ugyan némi kivételt is képez, hiszen az 1326-ban bekövetkezett halálával kapcsolatosan nincs adatunk oltáralapításra. Ám Ivánka váradi püspök (1318–1329) esetében már ismert, hogy halála (†1329) előtt oltárt emelt Szent Erzsébet tiszteletére, és nyughelyét is amellet jelölte meg.⁹ Ugyancsak kivételként tekinthetünk Kopasz

³ *Klaniczay Gábor*: A Szent László-kultusz kialakulása. In: Nagyvárad és Bihar a korai középkorban. Tanulmányok Biharország történetéről. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad 2014. 149–158.

⁴ *Bácsatyai Dániel*: Az egresi ciszterci monostor korai történetének kérdései. *Századok* 149. (2015) 263–298.

⁵ „Hoc anno [1319] circa festum beati Martini obitus dominae Beatricis reginae Ungariae”. Die Königsaller Geschichts-Quellen mit den Zusätzen und der Fortsetzung des Domherrn Franz von Prag. Hrsg. Johann von Loserth. Wien 1875. 410.

⁶ „Anno Domini Mo CCCo XVIIIo accepit rex dimonom Beatricem filiam regis Romanorum sororem regis Bohemorum de terra Luchumburgensi, que in revolutione eiusdem anni obdormivit in Domino et Waradini in cathedrali ecclesia tumulatur.” *Scriptores rerum Hungaricum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II*. Ed. Emericus Szentpétery. Bp. 1937–1938. Reprint: Szovák Kornél – Veszprémy László. Bp. 1999. 490.

⁷ *Marosi Ernő*: Der heilige Ladislaus als Ungarischer Nationalheiliger. Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14–15. Jahrhundert. *Acta Historiae Artium* 33. (1988) 201.; *Lóvei Pál*: Sírkövek, sírkötoredékek. In: Váradi kötoredékek. Szerk. Kerny Terézia. Bp. 1989. 169.

⁸ *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. II. 174.

⁹ *Bunyitay Vincze*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagyvárad 1883. 166.

nádor (1306–1314) testvérére, Istvánra (†1333),¹⁰ akiről tudjuk, hogy temetkezési helyéül a Szűz Mária-székesegyházat választotta, azonban oltáralapításról az ő esetében sem szólnak a források. Ezzel szemben 1360-tól ismét számos temetkezés adatható. 1360 és 1370 között Opoliai László nádor (1367–1372)¹¹ is igyekezett felesége, Erzsébet¹² számára az egyik legelőkelőbb nyughelyet megválasztani, viszont a templom átépítése miatt hitvesét ideiglenesen kénytelen volt Szűz Mária kisebbik egyházának főoltára mellett eltemetni. Ellenben a nádor még halála előtt új oltárt alapított a székesegyház kápolnakoszorújában, melyet Szent Erzsébet tiszteletére szenteltetett fel, s meghagyta, hogy az oltár elkészülte után felesége testét nyomban szállítsák át Szent László templomába. Futaki Demeter püspök (1346–1372)¹³ ugyancsak hasonlóan járt el: a még épülőfélben lévő kápolnakoszorúban névadó szentjének, Szent Demeternek a tiszteletére oltárt alapított¹⁴ s később saját mauzóleumát is kialakította. Az őt követő Bebek Domonkos püspök (1373–1374)¹⁵ is igyekezett minél közelebb kerülni a szent király maradványaihoz, ezért halála előtt szintén a kápolnakoszorúban Szent Domonkos tiszteletére oltárt alapított s nyughelyét amellet jelölte meg.¹⁶

„egyéb szándékok mellett ... ezen élet bevégeztével testünket a föld ölének átadjuk”¹⁷

A váradi Szűz Mária-székesegyház a Zsigmond-korban továbbra is kedvelt temetkezési helynek számított, ám az új dóm építése, a templomtér kialakítása,¹⁸

¹⁰ Engel P.: Magyarország világi archontológiája i. m. II. 132.

¹¹ Uo. I. 3.; *Csukovits Enikő*: László 5. (Opoliai László) In: Korai Magyar Történeti Lexikon. Szerk. Kristó Gyula. Bp. 1994. 396–397.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 66828.

¹³ Engel P.: Magyarország világi archontológiája i. m. I. 78.; *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae I. (Obligationes, Solutiones), II. (Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Oblig. part., Legationes, Varia, Taxae)*. Szerk. Lukcsics József – Tusor Péter – Fedeles Tamás. Bp.–Róma 2014. 137. sz.; *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*. Ed. Guilelmus van Gulik et al. *Monasterii-Patavii* 1913–1978. (a továbbiakban: *Cameralia*) 32. sz.

¹⁴ *Bathányi Ignác*: *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et Provinciarum Adiacentium III*. Claudio-poli 1827. 246.

¹⁵ *Bunyitay V.*: Váradi püspökség i. m. 74.

¹⁶ Uo. 198.; *Balogh J.*: *Varadinum* i. m. II. 283.

¹⁷ László király emlékezete. Szerk. Kurcz Ágnes. Bp. 1977. 67–70.

¹⁸ *Takács Imre*: Váradi Árpád-kori székesegyháza. In: Váradi kötıredékek. Szerk. Kerny Terézia. Bp. 1989. 21.

a zsolozsmák elrendelése,¹⁹ a számos búcsúengedély²⁰ és királyi adomány²¹ alighanem egyetlen célt szolgált: az aacheni és a prágai minták alapján²² egy császári katedrális megépítését, ahol akár az uralkodó saját kultusza is gyökeret ereszthet.

A Zsigmond-kori váradi temetkezések sorát Mária királyné (1382–1395) korai és tragikus halála nyitotta meg. 1395. május 17-én a királyné lovasbalesetet szenvedett a Vértesben, és az esés következtében megindult szülésbe belehalt. Luxemburgi Zsigmond – I. Károlyhoz hasonlóan – feleségét Szent László sírja mellett helyezte nyugalomra. A hazai szakirodalom úgy tartja, hogy Zsigmond és Mária házassága korántsem volt felhőtlen. Mályusz Elemér szerint, noha a király elkísérte Mária testét Váradra, a korabeli szokással ellentétben semmiféle misealapítványt nem tett a királynő lelki üdvéért.²³ Ennek az állításnak azonban némileg ellentmond Zsigmond 1429. december 18-án V. Márton pápához benyújtott supplikációja, amelyben a király éppen azt sérelmezte, hogy a váradi kanonokok nem teljesítették alapítványának feltételeit, többek közt az elhunyt Mária királynő emlékére elrendelt miséket sem celebrálták, ezért azt kérvényezte a pápától, hogy az alapítványi összfeladatok ellátására küldjön más egyházi személyt.²⁴ A források arra engednek következtetni, hogy ez a probléma a későbbi-

¹⁹ „Statuimus et dispoimus, et prefati capitulum et cannonici cunctis diebus seculi in altari sub nomine Praecelsae Dei Genitricis Virginis Marie in eadem Ecclesia ex novo constructo ac per nos pie ac celebriter fundato horis debetis et congruentibus unam Missam pro peccatis et aliam pro fundato Defunctis dicere et legere, tertiam vero de die occurenti pulchre et sincera devotione decantare teneantur et debebunt, postquam autem divina officia peracta fuerint. Psalterium seu Psalmi Davidis alternatis vocibus in medio ecclesie predictae per decem et octo clericos [...] per prefatos capitulum et cannonicos ad id deputatos et substitutos sine interruptione et intermissione aliquali [...] decantentur.” MNL OL Diplomatikai Fénygyűjtemény (a továbbiakban: DF) 278607.

²⁰ Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. Series I. Tom. I–VI. Bp. 1887–1891. I/4 214., 232., 283., 365., 376., 477.; *Lukács Pál*: XV. századi pápák oklevelei I–II. Bp. 1931–1938. II. 333. sz.

²¹ *Keresztury Alajos József*: Compendiaria descriptio foundationis, ac vicissitudinum Episcopatus et Capituli M. Varadinensis. Magno-Varadini 1806. 197–198.

²² *Horváth Illés*: Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. *Aetas* 32. (2017) 1. sz. 135–139.

²³ *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Bp. 1984. 46.; *C. Tóth Norbert*: Királynőből királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica* 2011. 132. szám 59–70. – A misealapítványokra lásd *Pásztor Lajos*: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp. 2000.; *Fedeles Tamás*: „Medicina contra peccata mundana”. Késő középkori főúri misealapítványok. *Századok* 148. (2014) 443–469.

²⁴ „Sigismundi, regis Romanorum et Hungarie, qui sepulturam suam in eccl. S. Ladislai regis Warad[iensis]. elegerat et eidem eccl[esi]e. et eius capitulo et canonicis tres villas et quedam alia bona, inter ipsos canonicos dividenda donavit et assignavit, ut canonici tenerentur singulis diebus tres missas celebrari facere et ut annuatim anniversarium dive memorie Marie, Hungarie regine, sue consortis celebrarent. Cum autem canonici missas celebrari non curarent, supplicat Sigismundus aliquem ecclesiasticum virum a sede ap[ostolice] deputari, qui dona a dictis capitulo et canonicis auferat et aliis ecclesiis et personis transferat, que voluntatem regis exsequerentur.” *Lukács P.*: XV. századi pápák oklevelei i. m. I. 1328. sz.

ekben is fennállhatott, hiszen Zsigmond 1430. január 7-én benyújtott folyamodványában ismét azt olvashatjuk, hogy a váradi kanonokok továbbra is vonakodtak teljesíteni a király akaratát, ezért az uralkodó ismét kérvényezte V. Mártontól, jelöljön ki egy alkalmas papot misealapítványai elvégzésére, továbbá engedélyezze, hogy a káptalantól a korábban nekik adományozott javakat visszavonhassa és azokat a kápolnaispánnak adományozhassa.²⁵

A váradi temetkezések sorában maga az uralkodó tüntette ki leginkább a székesegyházat, amikor 1406. október 19-én úgy határozott, hogy végső nyughelyét Szent László sírja mellett jelöli ki, ezzel is kifejezve hódolatát a szent király előtt:²⁶

„[...] egyéb szándékok mellett látogatásunkban részeltetve azt a helyet, mely az oly dicső test állandó jelenlététől sugárzik, és sok más szent ereklye révén kelt tiszteletet, szívünk régi vágyát megfogadva kinyilvánítuk, hogy tudniillik temetkezésünk helyéül a váradi székesegyházat választottuk. [...] Az előrebocsájtott rendelkezésekre tehát nem érdemtelenül szántuk el lelkünket, hanem főleg abból a reményből és alázatból fakadóan, amellyel az üdvösség, az örök jutalom elnyerésében erősen bízva a mi Megváltónk legdicsőségesebb szülőanyja, országunk gyámola és egyedüli szószólója iránt viseltessünk, akinek nevére maga a váradi egyház szenteltetett, és amelyet a legboldogabb László király iránt táplálunk, akinek dicső teste és tiszteletre méltó ereklyéi ugyanebben az egyházban boldogan nyugszanak, és különféle csodákkal tűnnek ki, amikor mi magunk is mint előrebocsájtottuk, ugyanezt az egyházat választottuk, hogy benne ezen élet bevégeztével testünket a föld ölének átadjuk: nem a magunk érdemből, hanem a legdicsőségesebb Istenanya imáinak támogatása által, melynek segítségével a múlandó uralom gyepőlőt igazgatjuk, az örök birodalom boldogságához eljutni igyekezve.”²⁷

A későbbiekben Zsigmond ezen akaratát többször is kinyilvánította és megerősítette.²⁸ A következő évben, 1407. július 13-án pedig birtokot adományozott a váradi káptalannak,²⁹ továbbá elrendelte, hogy az általa alapított új főoltárnál

²⁵ „Sigismundi, regis Hungarie, de conc. revocandi donationem per eum ipsum capitulo Warad. factam dictum capitulum enim et eius canonicí voluntatem regis exsequi negligunt, quam ob rem suppl. Sigismundus a sede ap. etiam quendam idoneum sacerdotem deputari, qui comes capelle perpetuis futuris temporibus nuncupetur et cui ville et omnia bona a dicto capit. ablata cum condicionibus exsequendi voluntatem regis transferantur.” Uo.; *Horváth I.: Szent László kultusza* i. m. 135–139.

²⁶ „facta nempe electione nostrae sepulturae in basilica cathedrali Varadiensi”. Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius I–V. Kiadják Nagy Imre – Paúr Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr 1865–1873., VI–VIII. Kiadják Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghely Dezső. Bp. 1876–1891. VII. 204.

²⁷ *László király emlékezete*. Bp. 1977. 67–70.

²⁸ *Horváth I.: Szent László kultusza* i. m. 132–133.

²⁹ *Keresztury A.: Compendiaria descriptio foundationis* i. m. 197–198.

– amely korábban a tűz martaléka lett – naponta három misét, két csendeset és egy énekeset mondjanak. Mindemellett pedig úgy rendelkezett, hogy a káptalan nem kevesebb mint tizennyolc papot jelöljön ki arra, hogy váltakozó hangon, a székesegyház közepén Dávid zsoltárait énekeljék.³⁰ 1424-ben a cseh huszita veszély miatt dinasztikus szentjének, burgundi Szent Zsigmondnak az ereklyéit Karlsteinből Váradra szállíttatta, ahol oltárt is alapított tiszteletére.³¹ Ennek fényében aligha lehet kétséges, hogy Zsigmond rendelkezéseiben kivétel nélkül egy majdani nagyszabású temetésre irányuló, illetve méltó nekropolisz kialakítását célzó előkészületek szándéka munkált.³²

Az uralkodót reprezentációjában Andrea Scolari váradi püspök (1409–1426) is követte, aki 1426. január 24-én távozott az élők sorából.³³ Január 14-én keltezett végrendeletének végrehajtásával unokatestvérét, Ozorai Pipo temesi ispánt

³⁰ „Statuimus et dispoimus, et prefati capitulum et canonici cunctis diebus seculi in altari sub nomine Praecelsae Dei Genitricis Virginis Marie in eadem Ecclesia ex novo constructo ac per nos pie ac celebriter fundato horis debetis et congruentibus unam Missam pro peccatis et aliam pro fundato Defunctis dicere et legere, tertiam vero de die occurrenti pulchre et sincera devotione decantare teaneantur et debent, postquam autem divina officia peracta fuerint. Psalterium seu Psalmi Davidis alternatis vocibus in medio ecclesie predictae per decem et octo clericos [...] per prefatos capitulum et canonicos ad id deputatos et substitutos sine interruptione et intermissione aliquali [...] decantentur”. DF 278607.

³¹ *Georgius Pray*: Epistolae exegeticae. Pestini 1784. 116.; *Miracula sancti Sigismondi martyris, per ipsum in sanctam Pragensem ecclesiam manifeste demonstrata*. In: *Catalogus codicum hagiographicorum latinorum antiquorum saeculo XVI qui asservantur in Bibliotheca Nationali Parisiensi*. Ed. Bollandist III. Brussels 1893. 62–69.; *Urkundliche Beiträge des Hussitenkrieges*. Bd. 1 (1419–1428). Hrsg. Franz Palacký. Prag 1873. 12.; *Antonín Podlaha*: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze 1903. LXVIII.; *Georg Leidinger*: Veit Arnpeck. Sämtliche Chroniken. München 1915. IV. Lib. Cap. 7. 200.; *Alexander Belohlavek*: Die böhmischen Krönungsinsignien. Zeitschrift für Kunstgeschichte 53. (1992) 214.; *Paul Crossley*: The Politics of Presentation: The Architecture of Charles IV of Bohemia. Courts and Regions in Medieval Europe. Eds. Sarah Rees Jones – Richard Bruce Marks. Woodbridge 2000. 99–172.; *David C. Mengel*: Remembering Bohemia's Forgotten Patron Saint. In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*. Vol. 6. Eds. Zdenek V. David – David R. Holeton. Prague 2007. 26.; *Fedeles Tamás*: „Ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai”. Várad kegyhelye a késő középkorban. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagó Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2012. 163–182.; *Ferdinand Seibt*: Slyšte Nebesa: eine hussitische Propagandaschrift. In: *Hussitica: Zur Struktur einer Revolution*. Köln 1965. 25.; *Uő*: Hussitenstudien: Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution. München 1987. 57–98.; *František Šmabel*: Die hussitische Revolution. Hannover 2002. 37–41.; *Horváth Illés*: „Ó, micsoda tiszteletreméltó, drága és leírhatatlan ajándék, gyengeség teljes megsegítője, Szent Zsigmond teste!” Vallástudományi Szemle 12. (2017) 135.

³² *Kerry Terézia*: Zsigmond király temetése és temetkezőhelye. Zsigmond és a váradi székesegyház. In: *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok*. Bp. 2018. 483.

³³ *Cameralia* 515., 538.; *Fügedi Erik*: A XV. századi magyar püspökök. *Történelmi Szemle* 8. (1965) 477–498.; *Engel P.*: Magyarország világi archontológiája i. m. I. 76., 79.; *Fedeles Tamás*: Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában. In: *Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsész- és társadalomtudományok területéről*. Szerk. Czeferner Dóra – Böhm Gábor – Fedeles Tamás. Pécs 2018. 130.

bízta meg.³⁴ A testamentum tanúsága szerint Várad főpapja igen bőkezűen gondoskodott híveiről: a kápolnai pálosokra nagy értékű faliszőnyegét hagyta, amelyre Szent Apollónia legendája volt festve (*unum pannum intextum et pictum de Istoria sancte Apollonie*). Templomuk oltárának – melyet korábban ő maga alapított³⁵ – pénzt adományozott, hogy a szükséges egyházi kellékeket, kelyheket és miseruhákat beszerezhessék. 400 forintot adományozott a várad-vadkerti Szent Mihály templom (*ecclesia parochialis sancti Michaeli sin Vatchert Varadino*) újjáépítésére. Emellett további pénzadományban részesítette a minoritákat, klarisszákat, Ágoston-rendieket és a Szent Erzsébet ispotályt.³⁶ A végakarát szerint Pipót azzal bízta meg, hogy építtessen egy új oltárt a székesegyházban és testét amellel helyezze végső nyugalomra.³⁷

1437. december 9-én az előrehaladott köszvénytől gyötört, 69 éves Zsigmond császár éppen Znojmban tartózkodott, amikor életének utolsó órája elérkezett. Ezért magához hívatta leghűségesebb híveit és ismertette végakarátát, majd felvéve a betegek kenetét, eltávozott az élők sorából. Zsigmond haláláról és temetéséről meglepően kevés egykorú forrásunk van. Ennek oka elsősorban abban rejlik, hogy az uralkodó halálával aggasztó bel- és külpolitikai helyzet állt elő: a trónutódlás kérdése, amely jelentős hatással volt Közép-Európa hatalmi struktúrájára.³⁸ Az aggodalom, hogy az ország stabilitása meginoghat, a korábbi hatalmi viszonyok pedig átrendeződnek, sokkal inkább foglalkoztatta a történetírókat, mint az uralkodó által elrendelt temetési ceremónia. A Zsigmond haláláról szóló beszámolók közül a legrészletesebb betekintést udvari történetírója, Eberhard

³⁴ DF 289064.; A végrendeletéről újabban lásd *Mikó Gábor*: Andrea Scolari váradi püspök végrendelete és annak hitelesítése. Adatok a hiteleshelyi és közjegyzői intézmények együttműködéséhez. In: Nagyvárad és Bihar a Zsigmond-korban. Tanulmányok Biharország történetéről 8. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad 2020. 195–226.

³⁵ Itt vélhetően arról az oltárról van szó, melyről a következőt írják: „altare Sanctae Apolloniae, quod in hoc monasterio fundavit Andreas, episcopus Waradiensis”. *Gyéressy Béla*: Documenta artis paulinorum I. Bp. 1975. 192.

³⁶ *Bunyitay V.*: Váradi püspökség i. m. II. 438., 483., 487.; *Skorka Renáta*: A váradi ferences rendi kolostorok topográfiája. In: Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban. Tanulmányok Biharország történetéről 5. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad 2018. 159–182.

³⁷ *Prajda Katalin*: Andrea di Filippo Scolari váradi püspök. Andrea Scolari váradi püspök (1409–1426) és firenzeiek a Zsigmond-kori Erdélyben. In: Táguló horizont. Tanulmányok a fiatal művészettörténészek marosvásárhelyi konferenciájának előadásából. Szerk. Kovács Zsolt – Orbán János. Marosvásárhely–Kolozsvár 2013. 21–32.

³⁸ DF 287532., DF 287533.; Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigismund 1435–1437. Hrsg. Gustav Bechmann. Göttingen 1888. 260–263.; *Gustav Beckmann*: Der Kampf Kaiser Sigismunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen. Eine historische Grundlegung. Gotha 1902. 2–93.; *Fraknói Vilmos*: Az első Habsburg-király trónra jutása Magyarországon. Századok 47. (1913) 247–264.; *Baranyai Béla*: Zsigmond király ú.n. Sárkány-rendje. Adalék a magyar trónöröklési kérdés történetéhez. Századok 60. (1926) 59–60.

Windecke gazdagon illusztrált emlékirata nyújtja, melyben a történetíró következőképpen ad számot az uralkodó utolsó óráiról:

„Hallhattad tehát, hogy amint Zsigmond császárnak meg kellett halnia, azt nem kevés alázattal és megfontoltsággal tette. Azon a napon, amikor távoznia kellett az élők sorából, megparancsolta, hogy római császárhoz méltóan, reggel adják rá albáját, evangélium- és leckeolvasó ruháját, valamint karingét és császári koronáját, majd misét hallgatott. A mise után megparancsolta, hogy vetkőztessék le, s így szólt: »Adjátok rám azt a ruhát, amiben majd eltemetnek«. Miután ez megtörtént, egy trónra ültették, és eltávozott az élők sorából, de jegyezd meg, hogy mielőtt meghalt volna, azt parancsolta, halála után két-három napon át hagyják ülve a trónszékben, amelyben meghalt, hogy mindenki megtekinthesse és láthassa, hogy minden világok ura halott, és eltávozott az élők sorából. [...] egy kocsi helyezették, és Morvaországból Magyarországra, Pozsonyba, onnan Komáromba, onnan Esztergomba, onnan Visegrádra, onnan Vácra, onnan Budára, onnan pedig Váradra vitték. Itt helyezték végső nyugalomra első felesége, Mária királynő mellé a dicső uralkodó, Szent László templomában, akit a fent nevezett császár minden időben tisztelt és szívesen szolgált.”³⁹

Noha Windecke beszámolója igen szűkszavú, a lényegi kérdésekben annál beszédesebb. A leírásból kitűnik, hogy Zsigmond még végóráiban gondosan rendelkezett saját temetéséről. Először felvette az utolsó kenetet és misét hallgatott az evangélium- és leckeolvasó ruhájában, majd mielőtt az élők közül eltávozott volna, megparancsolta, hogy adják rá azt a bíborszínű brokátselyem felöltőjét, amelyben majd eltemetik. Ezt követően hívei trónra ültették valamennyi koronájával és felségjelvényével egyetemben, majd mielőtt távozott volna az élők sorából, megparancsolta, e trónon két vagy három napig hagyják ülve. Tehát testének közszemlére tételéről (*ostensio corporis*) is határozott. A szokatlan ceremóniát valószínűleg Nagy Károly aacheni temetésére vonatkozó hagyományok, valamint a *renovatio imperii* eszmetörténeti, illetve reprezentációs gyökerei inspirálták.⁴⁰ Ugyanakkor a prágai emlékek is meghatározók lehetnek számára, hiszen apja, IV. Károly német–római császár (1355–1378) is igen hasonló módon rendelkezett temetéséről, valamint testének felravatalozásáról.⁴¹ 1378. november 29-én,

³⁹ Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Ford., s. a. r., bev. Skorka Renáta. Bp. 2008. 335–337.

⁴⁰ Helmut Beumann: Grab und Thron Karls des Großen in Aachen. In: Karl der Große. Lebenswerk und Nachleben IV. Hrsg. Wolfgang Braunfels – Percy E. Schramm. Düsseldorf 1967.

⁴¹ František Šmabel: Zur politischen Präsentation und Allegorie im 14. und 15. Jahrhundert. München 1994. 1–54.

Károly a halála előtt utasította híveit, hogy testét a királyi palotában ravatalozzák fel és valamennyi koronáját, felségjelvényét helyezték el mellette.⁴² Hasonlóan Zsigmondhoz, Károly is határozott a *corpus* közszemlére tételéről, így testét négy napon át körmenetben kísérték Prága újvárosának utcáin. Azt is elrendelte, hogy temetésén a gyászolók fekete felöltőt viseljenek, és kezükben gyertyával kísérik végső útjára. Figyelmet fordított a temetési menetben résztvevők sorrendjére is: a gyászmenetet az asszonyok vezessék, élükön Pomerániai Erzsébet királynéval, őket hű lovagjai kövessék koronáival, kardjával és különféle birodalmi jelvényeivel, valamint hermelin sapkájával. Őket a főpapok, prépostok, kanonokok, a prágai egyetem professzorai, a diákok s végezetül a város nagyhírű céhmesterei kísérik.⁴³ E tekintetben tehát Zsigmond bizonyosan apja példáját követte. Ugyanakkor a leírásból még egy nagyon fontos szándék is kitűnik: mindkét uralkodó szentségre való törekvése, ami a test közszemlére bocsájtása kapcsán jelenik meg. A szokatlan ceremónia célja ugyanis kimondatlanul is az lehetett, hogy bizonyosságot nyerjen az a tény, hogy Károly és Zsigmond teste halálukat követően sem mutatják a romlás jeleit, azaz a két császári test romolhatatlan. Ezt igyekszik illusztrálni Windecke kéziratában az uralkodó testének közszemlére tételéről készült, vízfestékkel színezett tollrajz is. A kor szokásaival ellentétben a kép nem csupán azért meghökkentő, mert az elhunyt császárt trónján ülve ábrázolja, hanem azért is, mert a számos Zsigmond-portré és kriptoportré közül ez az egyetlen olyan képmás, amelyen az illusztrátor a már halott uralkodót jeleníti meg.⁴⁴ A kép pedig nem egy elgyengült, végső békére lelt császárt mutat, hanem egy olyan uralkodót reprezentál, aki még halálában is erős, dicsőséges és legyőzhetetlen. Ugyanakkor a kép nem nélkülözte a halott királyt övező egyházi és transzcendens elemeket sem, hiszen a kompozíció alighanem a mennyei császárságra utaló *Maiestas Domini*-típusú ábrázolásokból táplálkozik.⁴⁵ Végezetül Windecke megjegyzi, hogy miután Zsigmondot közszemlére tették és eltelt a három nap, testét egy kocsi helyezették, és Morvaországból a Pozsony–Komárom–Esztergom–Visegrád–Vác–Buda útvonalon Váradra szállították, ahol Mária királyné mellé temették. Az uralkodó krónikása beszámolójában fontosnak tartotta megjegyezni, hogy Zsigmondot a Szűz Mária-székesegyházban helyezték végső nyugalomra, hiszen az elhunyt király mindig nagy tisztelettel és szívesen

⁴² Károly számára kiváltképp ismert lehetett nővére, Bonne példája, akit 1349-ben ugyanígy ravataloztak fel. Lásd *Ralph E. Giesey: The Royal Funeral Ceremony in Renaissance France.* Genéve 1960. 155.

⁴³ *Paul Crossley–Zoë Opačić: Prague as a new Capital.* In: *Prague. The Crown of Bohemia 1347–1437.* Eds. Barbara Drake – Jiří Fajt. The Metropolitan Museum of Art. New York 2005. 72–73.

⁴⁴ Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften- und Inkunabelsammlung, Cod. 13 975. fol. 439r.

⁴⁵ *Kerny T.: Uralkodók i. m.* 486.

szolgált a szent királyt, ezzel is kiemelve Zsigmond személyes és síríg tartó őszinte tiszteletét Szent László iránt.

Zsigmond temetésének szempontjából ugyancsak kitüntetett figyelmet érdemel Thuróczy János *Chronica Hungarorum*, amely – habár fél évszázaddal később született – meglepő részletességgel ad számot az uralkodó haláláról. A mű 219. fejezetében olvashatunk Zsigmond császár életének utolsó óráiról.⁴⁶ Leírásában megemlíti, hogy a király távollétében ismét fellángolt a háborúskodás a husziták és a katolikusok között, viszálykodásuk pedig felrázta az öreg és meggyötört uralkodót, aki utoljára útra kelt szülőföldjére, hogy békét teremtsen a csehek közt. A császár éppen Prágában tartózkodott, amikor állapota jelentősen megromlott: öregség és bánaságból fakadó gyengeség lett úrrá rajta. Ezért nyomban magához hívatta a főurakat és tudatta velük, hogy nyomasztja őt: hogyan tudja majd biztonságban hazajuttatni udvarát. Thuróczy szerint a király elrendelte, hogy másnap szakállát és haját hozzák rendbe, fejét díszítsék koszorúval és ültessék trónusra, melyet helyezzenek egy gyaloghintóra, és így meneküljenek ki Prágából. A krónikairó megjegyzi, hogy miután Zsigmond elmondta utolsó kívánságát, könny csordult ki a szeméből. A magyarok nem tétlenkedtek. Az éj leple alatt összeszedtek minden szükséges úti holmit és kivárták a hajnalt, amikor útra kelhettek. Thuróczy szerint Zsigmond ősz haját virágkoszorúval ékesítették, s amikor végigvitték a városon, a lakosok kiszaladtak az utcákra és könnyes szemmel figyelték királyukat, hisz tudták, hogy már többé nem látják viszont. Ezért megadva neki a tiszteletet térdhajtással és szívélyes szavakkal illették urukat. Azonban a beteg uralkodó ekkor már csupán feje biccentésével tudott felelni nekik.⁴⁷ Thuróczy így folytatta elbeszélését:

„Kijutott tehát Prága városából, óhajtott hazájába azonban már nem érkezhett meg, hanem Znaimba, Morvaország városába érve az ezernégyszázharminchetedik évében a Boldogságos Szűz Mária fogantatásának ünnepén, életének hetvenedik esztendejében [...] meghalt. Később övéi bőséges sírásától kísérvé Magyarországra szállították, és a váradi egyházban ugyanolyan tisztelettel temették el, mint elődeit. Zsigmond császár elég tekintélyes ember volt, ami nemes arcvonásait és öles termetét illeti; a világ legfőbb Teremtője szép orcával, göndör és kékesfekete hajjal, derűs tekintettel áldotta meg. Az egykor hosszú szakállt viselő magyarok iránti vonzalomból terjedelmes szakállt hordott.”⁴⁸

⁴⁶ Thuróczy alapvetően összemosta az 1436. augusztus 23-ai, illetve 1437. december 9-ei eseményeket.

⁴⁷ *Thuróczy János: A Magyarok Krónikája.* Ford. Bellus Ibolya – Kristó Gyula. Bp. 2001. 262.

⁴⁸ Uo. 263.

Thuróczy elbeszélése minden bizonnyal Windecke emlékiratára támaszkodik, azzal az eltéréssel, hogy a Zsigmond krónikása által leírt znojmoi eseményeket, pontosabban az *ostensio corporis* Prágába helyezte. Ugyanakkor Windeckével ellentétben ő már pontos dátumhoz kötötte Zsigmond halálát, igaz, kisebb csúsztatással, hiszen megjegyzi, hogy az uralkodó a boldogságos Szűz Mária fogantatásának ünnepén, december 8-án hunyt el. A halál időpontjának elcsúsztatásában vélhetően nagy szerepet játszott a krónikaíró azon ambíciója, hogy a császár távozását egy jeles ünnephez kösse, s ezzel tegye érzékletesebbé a körülményeket. Thuróczy megjegyzi, hogy amint az uralkodó eltávozott, hívei könnyeket hullatva kísérték végső útjára, és a váradi egyházban helyezték nyugalomra, ugyanolyan tisztelettel, mint elődeit. Míg Windecke hozzátette, hogy abban a székesegyházban temették el, melyet Szent László alapított, s akit minden időben szívesen tisztelt, Thuróczy egyáltalán nem emelte ki Zsigmond személyes devócióját a szent király iránt, pusztán csak fizikai vonásaira és a magyarok iránti szeretetére koncentrált.

Antonio Bonfini 1497-ben hagyta félbe a *Rerum Ungaricarum decades* című krónikáját. Az itáliai származású történetírót Mátyás király bízta meg 1488 májusában, hogy humanista stílusban és méltó módon írja meg a magyar történelem tizedeit.⁴⁹ Művében hosszasan részletezte Zsigmond uralmát, ám temetésének épp olyan csekély teret szentelt, mint elődei, hiszen Windeckéhez és Thuróczyhoz hasonlóan elsősorban ő is a trónutódlás kérdéskörére koncentrált. Azonban a császár haláláról írt sorai közt fellelhető olyan információ is, amely eltér a korábbi beszámolóktól. Bonfini szerint az orvosok Prágában közölték Zsigmonddal a hírt, hogy sürgősen rendezze el a korona ügyeit, mert hamarosan meg fog halni. Ezért az uralkodó azonnal Znojmóba utazott, hogy még életében utoljára láthassa leányát, Erzsébetet és vejét, Albertet. Mivel érezte halálának közeledtét, magához hívatta hű báróit, és közölte velük, hogy Prágában azért kérte, hogy haját és szakállát fésüljék ki, fejét pedig koszorúzzák meg, hogy betegségét eltitkolhassa a csehek elől, akik – elmondása szerint – a magyar bárók véérére és vagyonára szomjaztak.⁵⁰ Ezt követően a következőképpen folytatja beszámolóját:

„Másnap, amikor az isteni szűz fogantatását ünnepelték, Zsigmond elrendezte földi életének dolgait, ellátta magát minden szentséges útravalóval, mely a túlvilági utazáshoz szükséges, és mindenki legnagyobb bánatára távozott az emberek közül, Znaimban. [...] Halála után mindenki megsiratta, olyannyira, hogy a németek sóhajtoztak, a magyarok zokogtak, a csehek könnyeztek, a katolikus egyház magasztalta,

⁴⁹ *Kulcsár Péter*: Antonio Bonfini és műve. In: *Uő*: Humanista történetírás Magyarországon. Bp. 2008. 94–107.

⁵⁰ Uo. 300.

az egész keresztény társadalom, meg az utókor a legnagyobb dicséretekkel halmozta el és emlegette. Született becsületességű férfi volt, császári nemzetségből, jó arcú, nagy termetű, daliás alkatú, ami nagyon is illett császári méltóságához, haja arany színű, ifjúságától göndör, tekintete derült, szeme kék, hosszú szakálla nagyban fokozta komolyságát, erről azt állítják, hogy a magyarok szimpátiájának elnyerése végett, az ő kedvükért növesztette és viselte, mert azok hosszú szakállt hordtak; a nép nagyon kedvelte, a természet pedig semmi mást sem tudott hozzátenni testi szépségéhez. Lelkülete rendkívül magasztos és fenséges volt, áradóan bőkezű és nagyvonalú [...] sírva fakadtak, amikor eszükbe jutott a legkegyelmesebb Zsigmond királynak, mindnyájuk jótevőjének temetése. Azt mondták, nem lehet érdemeihez méltó gyással leróni a végtisztességet. A pozsonyiak méltón fogadták a testet, megadták a tisztességet, és nyilvános gyással siratták a magyar nemzet legkegyelmesebb atyját. Aztán Budára vitték, majd – amint még életében meghagyta – Váradra, mert az isteni László szellemét mindig tisztelte. A köznép és az előkelők népes tömege előtt végbement a gyászszertartás, és végrendelete szerint László bazilikájában helyezték el.⁵¹

A leírásból azonnal megállapítható, hogy Bonfini elsősorban Windecke emlékiratait, valamint Thuróczy *Magyarok Krónikáját* használta elsődleges forrásul.⁵² Mindezt kellően igazolja a halál időpontjára tett utalás (mely nem más, mint a boldogságos Szűz fogantatásának ünnepnapja), a sírva gyászoló bárók és alattvalók, valamint a király testi felépítésére vonatkozó megállapítások. Ami azonban új információ, azok a király utolsó szavai, amelyek már Windecke soraiban is felsejlenek, ám lényegesen eltérő körülmények között. Bonfini krónikája szerint Zsigmond halála előtt árulta el a báróinak, hogy Prágában csupán azért kérte testének felékesítését, hogy a csehek előtt titokban tartsa betegségét. Ugyancsak fontos részlet Zsigmond életútjának ismertetése is, amelyben Bonfini – a csodákat leszámítva – minden olyan attribútummal felruházta az uralkodót, amely a szentség jegyeit bizonyíthatja. Továbbá még a *nemzet legkegyelmesebb atyja* (*patrem Ungaricae gentis pientissimum*)⁵³ címmel is kitüntette. Zsigmond érdemei kapcsán e szövegrész erős hasonlóságot mutat IV. Károly gyászbeszédével, amelyben Adalbertus Ranconis de Ericinio ugyancsak e jelzővel méltatta az elhunyt uralkodót.⁵⁴ Ugyanakkor megemlékezésének végén Bonfini – Windecke emlékiratainak soraiból merítve – megjegyezte, hogy a császárt Váradon helyezték nyugalomra, ugyanis az isteni László királyt mindig is nagy tiszteletben tartotta.

⁵¹ Uo. 300., 325.

⁵² Uo. 573.

⁵³ *Antonii Bonfinii: Rerum Hungaricarum Decades Quinque*. Posonii 1744. 320.

⁵⁴ *Sermo factus per dominum Adalbertum Ranconis de Ericinio post mortem imperatoris Caroli IV*. In: *Fontes rerum Bohemiarum III*. Hrsg. Ferdinand Tadra. Prag 1882. 433–441.

A 16. században a székesegyház pusztulásáig megfogyatkoznak az említések Zsigmond temetéséről és sírjáról, a fennmaradt forrásokban csak elvétve találunk utalást róla. Oláh Miklós, a későbbi esztergomi érsek 1536-ban írt *Hungaria* című történeti munkájában feljegyezte, hogy Zsigmond „nyughelye mellett éjjel-nappal, a császár alapítványa szerint, Dávid zsoltárait éneklék az egymást váltó énekesek”.⁵⁵ Olybá tűnik, hogy – legalábbis a *Hungaria* tanúsága szerint – Zsigmond végül sikerrel járt misealapítványa ügyében, hiszen halálát követően az általa alapított mise és zsoltáréneklés továbbra is a mindennapi liturgia része maradt, de nem a templom közepén, ahogy ő egykoron előírta, hanem közvetlenül a sírja mellett végezték. Néhány esztendővel később, 1552-ben írta Tinódi Lantos Sebestyén *Zsigmond király és császárnak krónikája és lött dolgai renddel irattatnak* című énekes históriáját,⁵⁶ azonban a mű csak 1574-ben, némi megszüpítő korrekcióval, Heltai Gáspár énekeskönyvében jelent meg.⁵⁷ A didaktikusan moralizáló és a politikai célzatosságot egyáltalán nem nélkülöző alkotás elsősorban a török elleni küzdelem relevanciáját hangsúlyozza. Abban az évben, amikor a Porta nagyszabású offenzívába kezdett és ádáz hitvédelmi viták dúltak Magyarországon,⁵⁸ a témaválasztás egyáltalán nem volt meglepő, hiszen a korszak, amelyben az énekes históriás élt és alkotott, sok szempontból jelentős hasonlóságot mutatott Zsigmond korával. Habár Tinódi roppant kritikusan meséli el Zsigmond uralmát, haláláról és temetéséről a következőket tartotta fontosnak megjegyezni:

„Boldogasszony fogadása napjában, Zsigmond császár Snama nevű városban, Nagy szépen meghala az ő ágyában, A császárné asszony vagyon fogságban. | [...] Az testtel sietnének bé Pozsomba, Onnát sietének kéncses Budába. | Tésznek mindenütt nagy óhajtásokat, Nagy Jaj-szóval vonsznak sok harangokat, Bihar-Váradon temeték urokat, Tésznek számtalan misemondásokat. | Úgy forgódnak nagy sok rendbéli papok, Ott lobognak nagy sok viasz istápok, Verítékeznek kövér nyakú barátok, Mert pendülnek nagy sok arany forintok. | Öltették egy korporsóban zselliben, Koronájában, szép öltözetiben, Mondják hamar írták szentek köziben, Varrják a két kezét, hogy érjen egybe.”⁵⁹

⁵⁵ „in qua die, noctuque, ex eiusdem caesaris fundatione, psalmi Davidici ad eius tumbam mutatis per vices personis concinuntur.” *Nicolaus Olahus: Hungaria – Athila*. Ed. Carolus Eperjessy – Ladislaus Juhász. Bp. 1938. 27.

⁵⁶ Régi Magyar Költők Tára III. Közzéteszi Szilády Áron. Bp. 1877. 321–358.

⁵⁷ *Heltai Gáspár: Cancionale, azaz históriás énekeskönyv*. Kolozsvár 1574. A kísérő tanulmányt írta és a faksimile szövegét gondozta Varjas Béla. Bp. 1962. 23.

⁵⁸ *Antonius Verancsics: Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt qui fuit ultimi Ladislai filius*. Pest 1857. 1–203.; *Kerny T.: Uralkodók* i. m. 493.

⁵⁹ Régi Magyar Költők Tára III. i. m. 356–357.

Az énekes história elbeszéléséből nyomban kitűnik, hogy Tinódi két forrást használt, vélhetően az 1488-ban Brünnben, majd később Augsburgban kiadott *Chronica Hungarorum*ot, valamint a *Rerum Hungaricarum decadest*. Krónikás elődeihez hasonlóan ő is megemlíti, hogy Zsigmond december 8-án, Szűz Mária fogantatásának ünnepén halt meg. Testét sietve vitték Pozsonyba, majd Budára, ahol imával és harangszóval búcsúztatták a királyt. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a kor szokásaihoz híven a temetés napján a főurak számos misealapítványt tettek a császár lelki üdvéért. Külön figyelmet érdemel az, hogy a korábbi krónikákkal szemben a császár trónon való felravatalozását ő már Váradra kapcsolatban említi. Erre utal az „Öltették egy koporsóban zselliben” kezdetű sor is, amiből egy mozgó trónra gyanakodhatunk, amit Zsigmond temetése kapcsán a test közszemlére tételéhez használtak. Hiszen míg a koporsó szavunk adott s nem igényel összetettebb magyarázatot, a műben említett „zseli” szavunk a latin *selaból* származtatható, amelynek jelentése trón, illetve gyaloghintó. Így valószínűleg itt is egyfajta mozgó trónról lehet szó, amelyen Zsigmondot Váradra szállították, s amelyen a Szűz Mária-székesegyházban felravatalozták. Ugyanakkor, ami talán még ennél is nagyobb figyelmet érdemel, az a „Mondják hamar írták szentek köziben” sor, mely alapvetően azt az illúziót keltheti az olvasóban, hogy Zsigmondot halála után ténylegesen szentté avatták. E részlet gyaníthatóan egy számunkra ismeretlen váradi néphagyományból származhat. Annyi azonban bizonyos, hogy a pompás császári temetés vélhetőleg egyfajta legendaképződést indíthatott el. A néhai uralkodó személye minden bizonnyal felkelthette a Váradra zárandoklók figyelmét, amit felerősített az is, hogy sírjánál – rendelkezése szerint – naponta zsolozsmáztak. Ez alighanem közrejátszhatott abban, hogy Szent László mellett akár már Zsigmondot is szentként tarthatták számon. Azonban e császárkultusról gyaníthatóan Tinódinak már csak hallomásból lehetett tudomása, bár nem tartható kizártnak, hogy kassai tartózkodása során még hozzájuthatott olyan antik forrásokhoz, amelyek az uralkodó szentségét,⁶⁰ helyi tiszteletét vagy a császár személye és a sírja körül kialakuló spontán kultusz jelenlétét igazolhatták. Érdekes adalék, hogy a 16. század végétől több jel is arra mutat: a Báthory Zsigmond (1573–1613) erdélyi fejedelem által nagyra becsült burgund Szent Zsigmond alakja és kultusza különös szinkretizmusba került a luxemburgi uralkodó személyével, aminek a gyökerei már Luxemburgi Zsigmond művészeti reprezentációjában is megmutatkoztak.⁶¹ E szinkretizmust

⁶⁰ Mikó Árpád – Molnár Antal: A váradi középkori székesegyház kincstárának inventáriuma (1557). Művészettörténeti Értesítő 52. (2003) 303–318.

⁶¹ Bertalan Kéry: Kaiser Sigismund: Ikonographie. Wien 1972. 42–43.; Lavin Aronberg: Piero della Francesca's Fresco of Sigismondo Pandolfo Malatesta before St. Sigismund. The Art Bulletin 56. (1974) 354–356.; Dragos Gheorge Nastasiu: Political Aspects of the Mural Representations of Sancti

tovább erősítette Báthory Zsigmond csodáktól tarkított élete is. A források alapján ismert, hogy a fejedelmet körülvevő jezsuiták igyekeztek a *miles christianus*⁶² ideálját rászabni, amelyhez olyan példaképeket állítottak, mint a magyar szent királyok: Szent István, Szent Imre és Szent László. Mellettük pedig ugyancsak ideálként állították számára Hunyadi Jánost és Corvin Mátyást. Ám e Pantheonból a jezsuiták leginkább Luxemburgi Zsigmond személyét emelték ki. Szántó Arator István, jezsuita tanár XIII. Gergely pápának (1572–1585) benyújtott, *De collegio Hungarico in urbe erigendo* című művének *Oratio*jában Zsigmond császárt a magyar szent királyok egyikeként, az ország uralkodóinak legnagyobb és legbölcsebbikeként említette, akit a huszita eretnekek ellen vívott harcai, a pápa tekintélye, valamint a kereszténység egységben tartása kapcsán méltatott.⁶³ Szent Zsigmond mint magyar szent király 1595-ben több ízben is segítségére volt kegyeltjének, Báthory Zsigmond fejedelemnek a Szinán nagyvezír ellen vezetett hadjárata során. A beszámolók szerint október 17-én, Szent Zsigmond napján (*in festo Sancti Sigismundi*),⁶⁴ mikor a fejedelem sátrát állították, kevéssel hajnal előtt egy fénylő fáklyához hasonló jelenség tűnt fel az égen. Miután ezt őfelsége észrevette, értesítette az apostoli nuncius urat, hogy neki is megmutassa.⁶⁵ A forrásokból ismert, hogy korábban egy másik csoda is történt: egy hatalmas sas ereszkedett alá a Királykőről az erdélyi hadak táborába, mely először a románok által állított keresztre, majd a fejedelem sátrára repült.⁶⁶ Vélhetően a Szent Zsigmond által

reges Hungariae in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. Annual of Medieval Studies at CEU 16. (2010) 93–119. A Zsigmond-kori kultuszt illetően lásd *Kumorovitz L. Bernát*: A budai várkapolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez. In: Tanulmányok Budapest múltjából 15. Szerk. Gerevich László – Tarjányi Sándor. Bp. 1963. 113–114.; *Végh András*: Adatok a budai kisebb Szűz Mária, más néven a Szent Zsigmond templom alapításának történetéhez. In: Budapest Régiségei 33. Bp. 1999. 25–34.; *Kubinyi András*: A budavári Szent Zsigmond káptalan a késő középkorban. In: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp. 1999. 225–226.; *Tóth Péter*: „Szent Zsigmondnak azt felnevezteté.” Zsigmond és a magyarországi dinasztikus kultusz. Századok 139. (2005) 367–383.; *Kiss Gergely*: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. Pécs 2013. 119.; *Kiss Andrea – Laszlovszky József*: Árvíz hullámok a Dunán? A Duna árvizei és a visegrádi ferences kolostor a késő középkorban és a kora újkorban. Korall 2013. 53. sz. 36–65.; *Horváth Illés*: „Ó, micsoda tiszteletreméltó...” i. m. 29–50.

⁶² *Andreas Wang*: Der miles christianus im 16–17. Jahrhundert und seine mittelalterliche Tradition. Frankfurt am Main 1975. 23.

⁶³ *Kruppa Tamás*: Tradíció és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory Zsigmond udvarának kultúrájából. Szerk. Jankovics József. Bp. 2015. 49.

⁶⁴ A burgund Szent Zsigmond ünnepnapja a Zsigmond-kori Magyar Királyságban május 1-jén volt. Missale Strigoniense 1484. Monumenta Ritualia Hungarica. Szerk. Déry Balázs. Bp. 2009. 381., XXXVI.; Csehországban ugyancsak május 2-án ünnepelték. NK. Knihovna metropolitní knihovny. C 5. f. 64v.; A 16. századi Breviarium Strigonienseben Szent Zsigmond ünnepét október 17. napjára tették, lásd *Kruppa Tamás*: Tradíció i. m. 49.

⁶⁵ Monumenta Antiquae Hungariae II. (1580–1586). Ed. Ladislaus Lukács. Romae 1976. 162–163.

⁶⁶ A sas és a kereszt motívumát vélhetően a korban széleskörben ismert, 1484-ben készült Reformatio Sigismundi inspirálta, melyben az ismeretlen szerző Luxemburgi Zsigmond 1403. május 24-ei pozsonyi látomását adja közre. A jelenés tartalma szerint a királyhoz egy égi hang szólt, amely arra kérte

küldött jel bátorította fel az erdélyi hadakat, hogy tovább folytassák a korábban bizonytalanak tűnő hadi vállalkozásukat és hatalmas győzelmeket arassanak a török felett. A csodáról Alfonso Visconti pápai nuncius is számot adott, amelynek következtében a fényjelenség, valamint a sas szerves részévé vált Báthory Zsigmond reprezentációjának, a Szentszék pedig az *avvisi politici* röpiratban szorgalmazta, hogy a fejedelem vezesse az új kereszties hadjáratot.⁶⁷

A császári sír helye és mellékletei

A váradi Szűz Mária-székesegyház lebontásával Zsigmond síremléke, valamint földi maradványai az enyészeté lettek. A sírnek sem az anyaga, sem pedig külalakja nem ismert. Mindössze annyi információval rendelkezünk, hogy egy *tumba* lehetett, amely feltehetően Andrea Scolari püspök sírjával mutatott párhuzamot. Magáról a sírről semmilyen írott forrásunk nincs. Csupán Thomas Ebendorfer *Chronica Regum Romanorum* című krónikájából ismert, hogy Zsigmond sírján egykoron a következő sírvers szerepelt:

„Íme, ki császárodként nem karddal, hanem a kegyesség erejével irányítottam a Róma által megszentelt birodalmat. Három elvetésével egy főpapot állítottam, s a skizmát elutasítva megtisztítottam az erkölcstelen világot. A törököket elnyomtam és a barbár népeket elűztem. Gazdag területeket fogott össze kezem. További országaim is vannak, Magyarország és Csehország. Békében nyugodj itt, kegyes Zsigmond. Lezárta előttem az utat Znojmban a keserű halál. Az igazhitű nyájjal együtt haladok át a jó határon. 1437. december 9-én.”⁶⁸

E sírfeliratról egy 17. századi utazó, Martinus Zeiler *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn* című művében is megemlékezik, némi formai különbséggel.⁶⁹

őt, hogy legyen az eljövendő papkirály hírnöke. Noha az említett papkirály III. Frigyes német–római császár személyét takarta, a látomás szerint az uralkodó zászlaján a sas lesz és mellette a kereszt. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kézirattár. Inc. 3084.; Aegidius Sadeler Báthoryról készített metszeten a fejedelem felett látható a sas és a Szent Zsigmond napi csoda fényjelensége.

⁶⁷ Farkas Gábor Farkas: Az 1595-ös rejtélyes csillag. Magyar Könyvszemle 122. (2006) 197.; Kruppa Tamás: A Báthoryak szentkultusza és a pietas Báthoryana. Magyar Könyvszemle 126. (2010) 337–340.

⁶⁸ „Caesar et Imperium tuus en ego Roma sacratum Rexi | non ense, sed pietatis ope.|| Pontificem summum feci spretis tribus unum lustravi | mundum Schisma negando malum.|| Turcos oppressi et barbaras gentes excussi.|| Ampla dominia contulit manus mea.|| Et sunt Ungaria mea regna, Bohemia plura.|| Pace Sigismundus hic requiesce pius.|| Ac iter in Znayma michi mors preclusit amara.|| Cum grege catholico transeo fine bono.|| Anno M quater C ter X adde, ac VII mensis Decemberis, dieque VIII.” Thomas Ebendorfer: Chronica regum Romanorum. T1. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum Nova Series.18. Hrsg. Harald Zimmermann. Hannover 2003. 830.

⁶⁹ Martin Zeiler: Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn. Leipzig 1664. 314.

Habár a sírvers hitelessége megkérdőjelezhető, a költemény jól mutatja, hogy Zsigmond személye és nyughelye hosszú ideig foglalkoztatta az utazók fantáziáját. A sír pusztulásának idejét sűrű homály fedi. Megrongálása gyaníthatóan 1565. június 22-én következhetett be, amikor a fanatizált protestáns reformátorok János Zsigmond fejedelem (1540–1571) hallgatólagos beleegyezésével betörték a székesegyházba és összetörték az oltárokat, a sírokat pedig kifosztották. Ugyancsak a fejedelem jóváhagyásával felnyitották Szent László sírját, és csontjait kiszórták a szent király templomából. Vélhetően hasonlóképp járt valamennyi királysír is. A következő évben, 1566. december 13-án, a szebeni országgyűlésen a protestánsok azzal indokolták tettüket, hogy „azok megrontattak az bálványozásoknak okáért”.⁷⁰ Ettől a pillanattól kezdve Várad nemcsak hogy katonai létesítménnyé vált, de még a partiumi reformátusság is székhelyének választotta a várost. Emiatt a káptalan tagjai hamarosan elhagyták a székesegyházat.⁷¹ Ezt követően Várad további csapások sorát volt kénytelen elszenvedni: 1598 és 1606 között két török támadás, majd 1603-ban, 1604-ben, illetve 1614-ben három súlyosabb földrengés is meggyötörte a város épületeit. Miskolczy István lelkész 1609-ben írt beszámolója szerint a székesegyház még ellenállt a megpróbáltatásoknak, sorsa azonban csakhamar megpecsételődött, mivel útjában állt Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hatalmi és reprezentációs törekvéseinek,⁷² aki hamarosan elrendelte Szent László templomának teljes elpusztítását, hogy helyet teremtsen új fejedelmi palotája számára. A bontással párhuzamosan a néhai székesegyház körül megkezdődött az építkezés. A templom valamennyi elemét maradéktalanul beépítették az újonnan épülő palotába, a királyi sírokat pedig örökre elföldelték. Néhány év elteltével Szent László és Zsigmond sírja legendává vált. 1638 decemberében egy különleges hír kapott szárnyra. I. Rákóczi György fejedelem (1630–1648) az általa elrendelt palotaszárny építésekor egy kincsekkel megrakott fejedelmi sírt talált. A híradás szerint az építkezések során a kőfaragók a néhai székesegyház főoltárának közelében leástak az alapokig, és ott egy sírboltra (*Grufi*) lettek figyelmesek, amelyben egy királyi koporsó (*königlicher Sarg*) volt. A szarkofágot felnyitották és abban egy arany, drágakövekkel kirakott koronát (*goldene, mit Edelsteinen reich besetze Krone*) találtak. Amellett pedig egy jogarra (*Szepter*), egy monstranciára (*Monstranz*), valamint egy aranyozott mise-, illetve papi ruhára lettek a kőfaragók. A beszámolók szerint a korona mellett egy

⁷⁰ Monumenta comitialia Regni Transylvaniae II. 1556 sept. – 1576 jan. Bp. 1876. 326–327.

⁷¹ Balázs Mihály: „A hit... hallásból lészön.” Megjegyzések a négy bevett vallás intézményüléséhez a 16. századi Erdélyben. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Bp. 2002. 51–73.

⁷² Balogh J.: Varadinum i. m. II. 321.

ragyogó gyémántot is találtak, amely méreteiben akkora volt, mint egy tyúktojás.⁷³ Mindezek mellett ezüst padok (*Bänke*), és rudak (*Stangen*) kerültek napvilágra. A királyi kincsek megtalálásának híre csakhamar bejárta a világot, a fáma szerint e királysír nem lehet másé, csakis Szent Lászlóé. Az öröm azonban nem volt osztatlan. A fejedelem igyekezett a hírt eltitkolni és a híveket csillapítani, hiszen az erdélyi katolikusokat már a székesegyház elpusztítása is megbotránkoztatta, Szent László sírjának ismételt kifosztása pedig még inkább sértette volna őket. Ezért 1638. január 31-én jelentésében Debreczeni Tamás sárospataki prefektus a következőképp fejezte ki aggodalmát a sírral kapcsolatban:

„kerde aztis teollem... az Zent Lazlo kirali koporsojat ha Nagysagod nem bontotta volte fel, mert ugy irtak volt neki az Zathmari Vicekapitan Kallay kapitan, hogy latta volna Nagysagod az koporsoot és megh paranciolta hogy senki hozza ne is niuljon seot az Sirbennis ha mi fogiatkozas vagion mingiarast meg eppiciek ereosiciek, s eletek veztese alat senki hozza ne merjen niulni jegiet tewen az helnek, be cinnalliak hogy rajta semmi jaras ne lehessen, had Niugodniek az Zent Kiralnak teste eo megh irta eo felsegenek, es felette nagy diciretet teottek az eo felsege Tanaciaban erette Nagysagodon.”⁷⁴

Az idézett szövegből kitűnik, hogy a prefektus aggályait fejezte ki a sír felnyitásával kapcsolatban, és egyúttal reménykedett, hogy ezt semmilyen körülmények között nem tették meg, hiszen a fejedelem nem engedte volna. A beszámolóból igen erős kettősség érződik, hiszen Debreczeni megjegyezte, hogy Rákóczi nem nyitatta fel, azonban a sír tulajdonosa és tartalma az udvarban már mindenki számára ismert volt. Így nem véletlen, hogy a prefektus beszámolójában emlékeztette Rákóczit egy korábbi rendeletére, melyben úgy határozott, hogy aki a sír mellékleteit megbolygatja, azt halálbüntetéssel sújtja. Egyáltalán nem ismert, hogy a sír mellékleteivel később pontosan mi is történt. A beszámolóból mindössze arról értesülünk, hogy a szent király sírja mellett a szarkofág felnyitását követően visszatemették, hogy a test békében nyugodhasson.

1660. augusztus 27-én a vár török kézre került, amivel kezdetét vette Várad 32 évig húzódó hódoltságának időszaka. A török pusztításnak ekkor esett áldozatul Szent László lovas- valamint a három magyar királyszent bronzszobra. A törökök gyakorlatilag minden olyan szentekhez köthető emléket elpusztítottak, amelyeket Bethlen és Rákóczi fejedelemsége még érintetlenül hagyott. Várad megmaradt középkori arculata egyszor és mindenkorra eltűnt. Végül 1692. június 5-én

⁷³ „darunter auch ein hell leuchtender Diamant, so gross wie ein Hühnerrei”. Uo. 172.

⁷⁴ MNL OL Magyar Kamarai misszilisek 10.

az osztrák és magyar csapatok visszafoglalták a várost, a vár pedig a bécsi Udvari Haditanács által kinevezett generálisok kezére került, és ettől kezdve kaszárnyaként működött. A Váradra visszamerészkedő lakosságban már emlékek sem maradtak a néhai székesegyházról. Voltak olyanok, akik az egykori dóm helyét a vár falain kívül, Olaszi és Velence városrészek területén keresték. Végül 1755 júliusában, egy szerencsés kútásás közepette, a vár belső udvarán, néhány méter mélyen a föld alatt a katonák egy nagyméretű falazott üregre bukkantak, mely igen becses fejedelmi kincseket rejtett. Charles-Joseph Canon Marquis de Ville generális július 13-án levélben értesítette az eseményről Mária Teréziát, majd július 17-én újabb levelet intézett öfelségéhez, amelyben tudatta az udvarral, hogy további leleteket talált.⁷⁵ Az üreg pontos helyét egy mérnök által készített metszeten is megjelölte. A leletegyüttesben szerepelt egy liliomos korona, amely hat sérült tagból állt. Az ékszerkompozícióhoz eredetileg tíz kőfoglalat vagy tizenkét gyöngyszem tartozott. A korona nagyfogalataiba tartozó vezérekövek maradéktalanul eltűntek. Tizenkilenc további kőfoglalat szintén hiányos. A koronát díszítő gyöngyök közül csupán egy maradt meg.⁷⁶ Ugyancsak a gödörből került elő egy országalma, amely rokon vonásokat mutat Windeckének a halott uralkodót ábrázoló képén található almával. Mindemellett előkerült egy brokátselyem maradvány (*avec de l'orfisée*), valamint egy aranyozott csat (*bouche d'or*), melyen egy sárkány függött.⁷⁷ E leletek egykoron valószínűleg Zsigmond *pompa funebris*ének mellékletei lehettek, azonban a test, illetőleg a tumba lokalizációja továbbra is ismeretlen maradt. Habár 1881-ben, 1883-ban, valamint 1911–1912-ben több ásatás is érintette a néhai kút környékét, a sírmellékleteken, illetve Mária királyné feltételezett sírhelyén kívül nem szolgáltak újabb ismeretekkel, amelyekből további következtetéseket lehetne levonni a kutatásokhoz.⁷⁸ Zsigmond nyughelyének felfedezése tehát továbbra is várat magára.

⁷⁵ Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses XVI. Hrsg. Heinrich Zimmermann und Alphons Lhotsky. Wien 1895. Nr. 12618.

⁷⁶ Kovács Éva: Magyarországi Anjou koronák. *Ars Hungarica* 4. (1976) 7–19.; *Uő*: A gótikus rondobosse zománc a budai udvarban. *Művészettörténeti Értesítő* 31. (1982) 89–94. Lásd még Sigismundus Rex et Imperator. *Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1378–1437*. Szerk. Takács Imre. Bp. 2006. 94–95.

⁷⁷ Lásd 76. jegyz.

⁷⁸ *Gyalókey Jenő*: A nagyváradi várban 1911–12-ik évben folyt ásatások eredménye. (Die Ergebnisse der Ausgrabungen in der Burg zu Nagyvárad in den Jahren 1911–12. B.) Biharvárad 1913. 53.

REPRESENTATION AND PIETY

The Obsequies of “Saint” Sigismund of Luxemburg at Várad and his Remembrance

By Illés Horváth

SUMMARY

When examining the cult of Saint Ladislaus within the power representations of Sigismund of Luxemburg, King of Hungary and Holy Roman Emperor, the most often reminisced memory is the pious donations that the ruler made in 1406 in favor of the Blessed Mary cathedral of Várad. With these, the king designated the cathedral as his final resting place, alongside the tomb of the king. Yet sources reveal that the restructuring of the dome, the formation of its internal structure, the church services ordered to be made at the future tomb, and the several royal grants together followed the models of Aachen and Prague in laying the foundations for an imperial cathedral to eventually serve as a site for the cult of Sigismund himself. The present paper examines the way in which Sigismund prepared his future resting place, and how the tradition of the chronicles preserved the circumstances of the emperor’s death and his *pompa funebris*. It also addresses the question of whether the *ostensio corporis*, that is, the special exposition of the imperial body could be interpreted as part of Sigismund’s effort at canonization.